

ВСТУП

Ця книжка – результат реалізації довгострокового й перспективного освітнього проекту Національного університету «Києво-Могилянська академія» під назвою «Докторська школа». Ідея створення ДШ виникла як логічний наслідок не абстрактного, а вельми конкретного розуміння Болонських зобов'язань України, в контексті яких і НаУКМА має включитися у загальноєвропейський освітній простір (ЕНЕА). За відсутності готових вітчизняних зразків це ставило перед нами завдання розробити і втілити власну трирівневу (або в європейській традиції – трициклову) модель вищої освіти, ще конкретніше – структуровані докторські програми за типом PhD.

Не секрет, що в Україні лічені навчальні заклади усвідомили це завдання – третій цикл освіти, – а тим паче розпочали його реалізацію. Здебільшого університети провадять традиційну аспірантуру (і докторантуру), структурно не пов'язану ані з магістерськими програмами, ані з наданням аспірантам додаткових знань та умінь через освітню складову підготовки (сьогодні вважати такими традиційні «кандмінімуми», що у світі є свідченням елементарної фахової «письменності», принаймні смішно).

На нашу думку, органічний зв'язок із «підґрунтям» третього рівня (або циклу) освіти – магістерськими програмами, логічне витікання звідти поглибленого вивчення актуальних методологічних проблем, міждисциплінарні студії, набуття різноманітних навичок та умінь, що вводять початківця в академічне коло й уможливають належно презентувати себе, – все це є принциповою основою для втілення науково-освітніх програм третього освітнього рівня (третього циклу освіти), тих програм, що завершуються здобуттям вищої наукової кваліфікації – рівня і ступеня доктора філософії (PhD) у певній галузі знань.

Загалом третій цикл освіти і Докторська школа НаУКМА зокрема перебувають на етапі свого становлення. 2008 року впроваджено три структуровані докторські програми: «Масові комунікації», «Фінанси», «Управління в охороні здоров'я», наступного, 2009 року, Докторська школа приросла ще двома програмами – «Філософія літератури» і «Біологія та біорізноманіття», 2010 року розпочато програму «Історія Центрально-східної Європи», а також як пілотний проект – «Соціальна робота». Цьому передувала велика дослідницька й організаційна робота.

У 2006–2007 навчальному році Університет виконав міжнародний проект «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору (EHEA) в Україні», підтриманий Європейською комісією в рамках програми «TEMPUS/Tacis». Головна мета цього освітнього проекту полягала у вивченні університетською академічною спільнотою європейського досвіду створення і ведення освітньо-наукових програм так званого третього циклу освіти, себто тих, що ведуть до здобуття вищої наукової кваліфікації – ступеня доктора філософії у певній галузі знань (PhD). Напрацювання по цьому проекту оприлюднені книжкою «Докторські програми в Європі та Україні» (наук. ред. та упоряд. В. Моренця. – К. : Універ. вид-во «Пультсари», 2007. – 98 с.).

Наступним етапом нашої роботи з розвитку третього циклу освіти стало виконання у 2009 році на замовлення Міністерства освіти і науки України науково-дослідної теми «Розробка науково-освітніх принципів та нормативно-правових засад впровадження докторських програм в Україні». Розроблені нами матеріали були видані книжкою «Становлення третього циклу освіти в Україні: дослідницькі університети» (колектив авторів: В. Моренець, М. Винницький, А. Кострова, Ю. Матвеева, М. Белешко; наук. ред. В. П. Моренець; упоряд. А. І. Кострова, – К. : Універ. вид-во «Пультсари», 2009. – 123 с.).

Себто перший крок – вивчення європейського і світового досвіду підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації; другий крок – порівняльний аналіз цього досвіду з українськими реаліями та практичні (на рівні нормативно-правових засад) пропозиції щодо імплементації цього прогресивного досвіду в Україні. Відтак тепер нашим третім кроком стає практична реалізація цих прогресивних схем, моделей та освітньо-наукових технологій у себе, в НаУКМА. Адже перш ніж пропонувати сутнісні інновації і зміни в масштабах усієї освітньої системи України, годиться перевірити їх на собі.

Ця книжка і висвітлює трирічний практичний (і вже більш як шестирічний теоретичний) досвід НаУКМА у розвитку третього рівня (циклу), що неминуче має прийти на зміну нашій традиційній і мало-ефективній аспірантурі. Основний зміст цього видання можна розглядати, до певної міри, і як звіт із науково-дослідної теми «Становлення діючої моделі Докторської школи, що відповідає принципам третього циклу освіти Єдиного європейського освітнього простору», виконаний у НаУКМА впродовж двох років (2009–2010) і за згоди Міністерства освіти і науки України профінансований з державного бюджету. Таким чином, можна сказати, що ініціативи НаУКМА підтримано центральним органом державного управління у галузі освіти і науки. Що, безумовно, тішить і надихає.

Добре, що наші зусилля зі створення програм третього (докторського) рівня освіти сприймаються вищим органом державного управління у галузі з цікавістю. Однак самого лише «святого духу» могилянського ентузіазму й міністерського «не перешкоджання» вже явно недостатньо. Адже освітні програми докторського рівня потребують чималих витрат: на оплату праці викладачів, організацію та адміністрування навчального процесу, мобільність докторантів, зрештою, на їхнє стипендіальне забезпечення впродовж четвертого року студій тощо.

Цілком ясно, і змістовно, і фінансово наш освітньо-науковий «продукт» на порядок відрізняється від традиційної аспірантури, усі смисли й витрати якої нині зведені до трирічної стипендії, оплати двох курсів кандидатського мінімуму та годин педнавантаження за наукове керівництво. Нам можуть закинути: «Знов за рибу гроші». На що можемо відповісти: «Дешева риба – дешева юшка». А якщо серйозно, то третій цикл освіти, – коли держава справді хоче його мати, – потребує відповідного державного фінансування, відтак самого тільки «миролюбного споглядання» з боку Міністерства для реформи третього циклу освіти стає до болю мало.

Ми бачимо вихід у тому, щоб переадресувати чималий фінансовий ресурс, який сьогодні призначений для так званої докторантури (три роки оплаченої відпустки за цілковитою відсутності будь-якої освітньої програми, ба навіть науковий керівник тут є не керівником, а консультантом), саме на докторські (PhD) програми, а здобуття вищого наукового ступеня доктора наук здійснювати у європейський спосіб «габілітації» – себто визнання етапного наукового результату діючого науковця-дослідника. Якого на завершальній стадії наукових досліджень можна і треба підтримати оплаченою творчою відпусткою терміном до одного року (так званий *sabbatical*).

Композиція цієї книжки проста і зрозуміла. Перший розділ містить спостереження і матеріали загального, оглядового і у певному сенсі – методологічного характеру. Другий розділ – це розгорнутий опис розроблених і вже чинних у НаУКМА структурованих докторських програм на рівні положень, правил, умов, обов'язків учасників освітньо-наукового процесу та навіть окремих навчальних планів і процедур у додатках. Тут ми постаралися дати максимально ясну (зрозумілу і нам, і нашим колегам із питань освіти) відповідь на питання: *Як це можна зробити в Україні?* Відповідь, поки далеку від остаточної вичерпності, однак уже зіперту на твердий практичний ґрунт.

Ми розцінюємо ці напрацювання як певний зримий підсумок усіх попередніх зусиль НаУКМА з розвитку третього рівня освіти в Україні, як модель реформування традиційної аспірантури і виконання відповідних Болонських зобов'язань нашої держави. Водночас, цілком усвідомлюючи

той факт, що цей процес щойно розпочинається, ми трактуємо зроблене як основу для створення більш ґрунтовного компендіуму нормативних матеріалів, який в англomовному світі називається «Code of Practice», а українською мовою може бути переданий як «Регламент діяльності», в нашому випадку – третього рівня освіти, а ще конкретніше – Докторської школи, поки що – лише НаУКМА. Ми сподіваємося: наш досвід, в який практика реальної роботи повсякчас вносить свої корективи, знадобиться не тільки нам і примножуватиметься ширшим колом ентузіастів розвитку української освіти в її нерозривній єдності з наукою.

Насамкінець належить висловити сердечну подяку всім викладачам, науковцям і співробітникам НаУКМА, котрі без жодних на те матеріальних спонук, а тим паче адміністративних наказів підтримали ідею розвитку третього циклу освіти як альтернативу традиційній аспірантурі й стали найактивнішими реальними співтворцями цієї прогресивної моделі, що твориться на очах – день у день. Адже, фактично, ентузіастами проекту «Докторська школа НаУКМА» (на додаток до малого кола авторів цієї книжки) є велика кількість співробітників НаУКМА, могилянців, кожен із яких робить свій безцінний внесок у нову й важливу справу!

Окремо слід подякувати тим, котрі добровільно поклали на себе функції керівника (чи співкерівника) докторської програми і виконують цю роль зі щирою самопопсвятою; це – проф., д-р екон. наук Ірина Лук'яненко, доц., канд. мед. наук Ірена Грига, доц., канд. політ. наук Євген Федченко, проф., д-р філос. наук Марина Ткачук, доц., канд. біол. наук Ірина Вишенська, доц., канд. соц. наук Світлана Оксамитна, проф., д-р іст. наук Ярослав Грицак, проф., д-р біол. наук Тамара Терновська, доц., канд. соц. наук Надія Кабаченко. Без їхніх солідарних інтелектуальних зусиль, практичних рішень, дій і пропозицій, без щоденної академічної самопопсвяти всього могилянського кола, так чи так причетного до проекту, гарна теорія лишалася б у сфері умоглядних медитацій.

Ми також вдячні великому ґрону наших колег з інших поважних інституцій (Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, Українського Католицького Університету, Університету «Крок», Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Інституту ботаніки ім. Петра Холодного НАНУ, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, Президії Академії наук України, Міністерства освіти і науки України та ін.), котрі своєю особистою участю в організованих нами семінарах і конференціях активно сприяли формуванню ясного бачення проблеми та ймовірних шляхів її розв'язання.

Володимир Моренець,
проф., д-р філол. наук,
віце-президент з науково-навчальних студій НаУКМА